

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/71849>

Please be advised that this information was generated on 2020-12-04 and may be subject to change.

Maiden voyages

Eastern Indonesian women on the move

Catharina Purwani Williams

Leiden/ Singapore: KITLV Press/ ISEAS Publishing 2007, 212 pagina's, €21
ISBN-10: 9812303936

Waarom reizen Indonesische vrouwen tussen eilanden van de Indonesische archipel, naar urbane gebieden en naar het buitenland? Wat betekenen deze zeereizen voor vrouwen en hoe zijn deze reizen gerelateerd aan sociale relaties, genderverhoudingen en vrouwelijke subjectiviteit? *Maiden voyages* probeert aan de hand van de reisverhalen van een aantal vrouwen antwoord te geven op deze vragen. Daarmee wordt tevens inzicht verkregen in vrouwelijke mobiliteit en relaties op afstand in Indonesië. Deze focus op vrouwen en hun reisverhalen is een welkome aanwinst voor Geografie- en Migratiestudies, maar zeker ook voor Genderstudies. De relevantie voor Genderstudies ligt met name in de vraagstelling hoe vrouwelijke identiteit en subjectiviteit geconstrueerd wordt in een dynamische context van zeereizen, *langgar laut* genoemd.

Williams' boek volgt de opbouw van een dissertatie.

In Deel 1, getiteld 'Departure', wordt de onderzoeksvraag geïntroduceerd en is er aandacht voor de rol en positionering van de onderzoekster. Hoofdstuk twee gaat in op de geografie van het onderzoeksgebied, – de zuidoostelijke eilanden van de Indonesische archipel (East Nusa Tenggara) –, en veldwerkcontext. Zo beschrijft Williams de problemen die ze ervoer als onderzoekster van Chinees-Javaanse afkomst en haar relaties met informanten. Het laatste hoofdstuk van dit deel behelst het theoretische kader. Tevens worden lokale arbeidsverdelingen en genderverhoudingen beschreven, daarmee een algemeen beeld schetsend van de thuissituatie van vrouwen die op reis gaan.

Deel 2, getiteld 'Journeys', omvat drie hoofdstukken die gaan over respectievelijk 'inter-island travel', 'travel to urban centres' en 'travel abroad'. Dit is het centrale en tevens meest interessante deel van het boek. In hoofdstukken vier tot en met zes komen een aantal vrouwen afkomstig uit de rurale setting van zuidoostelijk Indonesië aan het woord over hun reizen naar familie, studie en werk in Indonesische steden (Surabaya en Makassar) en het buitenland (Hongkong). In hoofdstuk vier maakt de lezer kennis met vrouwen die tussen de zuidoostelijke eilanden reizen, met name voor familie bezoek, studie en werk, maar ook vanwege sociale problemen. Williams beschrijft het op reis gaan in relatie tot *propriety*, sociaal wenselijk gedrag. Ze stelt dat door op reis te gaan, vrouwen zich niet conformeren aan geldende normen en waarden met betrekking tot vrouwelijk gedrag. Dit geldt in het bijzonder voor vrouwen die alleen reizen. Volgens Williams manipuleren en overschrijden reizende vrouwen de grenzen van geaccepteerd gendergedrag om nieuwe netwerken van sociale relaties te creëren (p. 89, 99). In hoofdstuk vijf laat Williams enkele vrouwen aan het woord die

als zuster of lerares in de stad werken. Deze vrouwen conformeren zich enerzijds aan gangbare genderrollen door de keuze voor deze beroepen. Door hun (rurale) thuis te verlaten en wens voor meer onafhankelijkheid kunnen ze echter ook andere identiteiten aanmeten en nieuwe sociale relaties aangaan. Door emotionele en fysieke afstand te creëren zijn vrouwen in staat om eigen beslissingen te nemen, in plaats van om op familie, ouders of echtgenoot te bouwen (p. 123). Het laatste hoofdstuk van Deel 2 beschrijft hoe vrouwen de onzekere en zelfs gevaarlijke reis naar het buitenland ondernemen om daar als huishoudster te werken. Williams richt zich hierbij niet op de asymmetrische relatie tussen werkgever en werkster, maar op wat het reizen naar en verblijven in het buitenland voor vrouwen betekent. Ze stelt dat door naar het buitenland af te reizen, vrouwen de mogelijkheid creëren om nieuwe plaatsen te ervaren en om met diverse subjectposities te experimenteren (p. 130). Ondanks diverse lagen van machtsuitoefening door familie, werkbemiddelaars en werkgevers, die lijfelijke en soms gewelddadige beperkingen opleggen, krijgen vrouwen een zekere mate van autonomie over lijf en leden door op reis te gaan. Als gevolg van deze lijfelijke ervaringen en het overschrijden van grenzen verschuift vrouwelijke subjectiviteit en ontstaan er volgens Williams verschillende identiteiten.

Deel 3, 'Reflections', ten slotte, omvat een korte samenvatting en conclusie van het boek. In dit laatste hoofdstuk betoogt Williams dat zeereizen een liminale ruimte scheppen waarin vrouwen kunnen manoeuvreren met sociale grenzen en identiteit. Door op reis te gaan wordt tevens de agency van vrouwen in het creëren van deze liminale ruimte zichtbaar. Door zich te mobiliseren scheppen vrouwen een nieuwe geaccepteerde sociale status voor zichzelf. *Langgar laut* betekent voor vrouwen dus de mogelijkheid om hun identiteit te herverbeelden en opnieuw vorm te geven.

Door de gekozen opbouw en schrijfstijl is *Maiden voyages* een vlot leesbare en toegankelijke studie. Helaas komt het interessante onderwerp van het boek – de relatie tussen vrouwelijke mobiliteit en identiteit – niet helemaal uit de verf. Mede door het proefschriftachtige betoog weet Williams de lezer niet mee te nemen in de dynamiek en problematiek van dit thema. Een andere oorzaak voor het gebrek aan spanning en diepgang zijn de kwaliteit en analyse van de etnografische data. Het is te prijzen dat Williams binnen haar vakgebied Geografie participierend veldwerk heeft verricht en dat ze dit als insteek heeft genomen voor de analyse van vrouwelijke mobiliteit en subjectiviteit. Echter vanuit een antropologisch perspectief zijn de etnografische data en de analyse ervan de zwakste schakels in haar betoog. Problematisch is ook dat de conclusies van anderen haar analyses lijken te leiden en vrijwel nergens ontstaat er een meer diepgaand debat of kritische reflectie op bestaande studies. Bij de lezer rijst daardoor de vraag wat Williams' studie bijdraagt aan bestaande kennis over vrouwelijke mobiliteit en subjectiviteit en wat er precies vernieuwend is aan haar studie.

Williams bouwt haar betoog op rond het lokale concept *langgar laut*. Dit fascinerende concept representeert hoe vrouwen geografische maar vooral diverse sociale grenzen overschrijden. *Langgar* komt van het werkwoord *melanggar* hetgeen letterlijk 'overtreden' of 'in strijd zijn met' betekent en heeft dus een krachtige connotatie. Williams beschrijft de context van de vertrek- en thuissituatie, de situatie aan boord van het schip, en de stad of het buitenland, maar ze problematiseert de veranderende en nieuwe machtsrelaties binnen deze settings nauwelijks. De strijd die gepaard gaat met het overschrijden en het omgaan met oude en nieuwe sociale grenzen komt eveneens onvoldoende tot uitdrukking in haar beschrijvingen. Kortom, de gebruikte etnografische data laat niet duidelijk de dynamiek en

spanning van genderverhoudingen en machtsrelaties binnen iedere afzonderlijke context zien. Niet alleen reizen, of mobiliteit, geeft vrouwen een mogelijkheid om hun identiteit te herdefiniëren en sociale grenzen te manipuleren of zelfs te bevechten, zoals Williams stelt; dit gebeurt ook thuis en op de plek van bestemming.

De thuissituatie omschrijft Williams als beperkend voor vrouwen vanwege traditionele genderverhoudingen, waarbij vrouwen onderdanig, gehoorzaam, en puur moeten zijn. Dit is echter een te oppervlakkige beschrijving van de rurale setting. Ook hier kunnen vrouwen mogelijkheden creëren tot agency en manoeuvreren zij met hun verschillende identiteiten (als moeder, dochter, zuster, echtgenote, vrouw et cetera). Williams ziet de scheepsreis als een liminale fase waarin vrouwen kunnen spelen met hun vrouwelijke identiteit. Het achterlaten van familie is volgens Williams letterlijk een fysieke breuk met hun rurale identiteit(en). Deze liminale fase betekent echter niet dat vrouwen buiten machtsrelaties staan. Ook aan boord gelden sociale normen en zijn vrouwen onderhevig aan machtsrelaties en genderverhoudingen die sommigen beter weten te bespelen en te benutten in hun voordeel dan anderen. Williams' problematiseert deze nieuwe machtsrelaties echter nauwelijks. Hetzelfde geldt voor de situatie in de stad of andere reisbestemmingen. De dynamiek van genderverhoudingen en verschuivende machtsrelaties komt het sterkst tot uiting in haar beschrijvingen en analyses van hoe rurale vrouwen op reis gaan naar en zich situeren in het buitenland (hoofdstuk zes).

Williams' analyse over hoe vrouwen door middel van hun reizen een subjectieve ruimte creëren waarmee ze hun identiteit en subjectposities binnen bredere sociale relaties en machtsverhoudingen verbeelden, is dus slechts ten dele geslaagd. Dit zou waarschijnlijk beter zijn gelukt als ze vrouwen langduriger

vanuit de thuissituatie had kunnen volgen op reis naar hun bestemming. Dit had de dynamiek van hoe vrouwen verschillende identiteiten aanmeten al naar gelang verschillende contexten en machtsverhoudingen indringender kunnen laten zien.

Rijst de vraag, wat is er vernieuwend aan Williams' studie? Het meest vernieuwende is haar methode om veldwerk te doen aan boord van schepen, gecombineerd met een verblijf in dorp en stad. Dit mobiele karakter van haar onderzoek vormt helaas ook het grootste mankement in haar studie, maar geeft wel inzicht in de mobiliteit van een twintigtal vrouwen uit oostelijk Nusa Tenggara en hun sociaal ruimtelijke relaties zowel binnen als buiten Indonesië. Ondanks genoemde tekortkomingen is *Maiden voyages* een toegankelijke studie voor studenten en leken geïnteresseerd in Vrouwen- en Genderstudies, Geografie en vooral voor degenen die meer willen weten over de mobiliteit en reiservaringen van rurale vrouwen in Indonesië.

Anna-Karina Hermkens
